

УДК 81'243:378.147.091.33

ВИКОРИСТАННЯ КОГНІТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЛЕКЦІЙНИХ КУРСАХ

І.О. Свєрдлова, канд. пед. наук, М.А. Ядова (Харків)

Стаття присвячена вивченню дидактичного потенціалу когнітивних технологій навчання, які можуть бути використані на лекціях з курсу «Методика викладання іноземних мов». Проаналізовано підходи до проектування учбового процесу. Виявлено і обґрунтовано необхідність створення такого навчального середовища, в якому студент буде виступати суб'єктом своєї освіти, мати можливість вибудовувати індивідуальну навчальну траєкторію, ставити цілі, відбирати зміст і форми навчання. На основі проведеного дослідження авторами зроблено висновок про те, що підсилена лекція може бути запроваджена в рамках методичної системи АПР (Актуалізація – Побудова знань – Рефлексія), яка презентує керований навчальний процес, в ході якого студенти не тільки отримують певну інформацію з навчальної дисципліни, але й вчаться критично осмислювати її і вводити в новий контекст. Надано приклади стратегій, які сприяють активній роботі студентів, стимулюють розумову діяльність, провокують дискусії, заохочують мислити творчо, забезпечують атмосферу поваги до різноманіття точок зору.

Ключові слова: когнітивні технології, критичне мислення, методична система, підсилена лекція.

Свєрдлова И.А., Ядова М.А. Использование когнитивных технологий в рамках лекционных курсов.

Статья посвящена изучению дидактичного потенциала когнитивных технологий обучения, которые могут быть использованы на лекциях курса «Методика преподавания иностранных языков». Проанализированы подходы к проектированию учебного процесса. Выявлена и обоснована необходимость создания такой учебной среды, в которой студент будет выступать в качестве субъекта своего образования, иметь возможность выстраивать индивидуальную учебную траекторию, ставить цели, выбирать содержание и формы обучения. На основе проведенного исследования авторами сделан вывод о том, что «усиленная лекция» может быть разработана в рамках методической системы АПР (Актуализация – Построение знаний – Рефлексия), которая презентует управляемый учебный процесс, в ходе которого студенты не только получают определенную информацию по учебной дисциплине, но и учатся критически осмысливать ее и вводить в новый контекст. Приведены примеры стратегий, которые способствуют активной работе студентов, стимулируют умственную деятельность, провоцируют дискуссии, поощряют мыслить творчески, обеспечивают атмосферу уважения к многообразию точек зрения.

Ключевые слова: когнитивные технологии, критическое мышление, методическая система, усиленная лекция.

Sverdlova I.O., Yadova M.A. Application of Cognitive Technologies within the Framework of Lecture Courses. The article is dedicated to the study of didactic potential of cognitive technologies and strategies which might be applied at lectures on «Methods of Teaching Foreign Languages». Approaches to planning educational process have been analyzed. The importance of effective teaching environment has been revealed. It was grounded that in such an environment a student becomes the subject of his/her own education; he/she builds personal educational trajectory; sets aims; chooses content and education forms. On the basis of the conducted research the authors drew the following conclusion. “Reinforced lecture” can be designed in the frames of ABC model (Anticipation – Building Knowledge – Consolidation). In this case education becomes a guided process; students not only get certain information on an academic subject but also learn to critically evaluate it and use in a new context. The strategies which lead to students’ activity, boost mental skills, provoke discussion, stimulate critical thinking, promote respect for diversity of ideas have been suggested.

Key words: cognitive technologies, critical thinking, methodological system, reinforced lecture.

1. Вступ

Сучасні тенденції в розвитку загальноосвітньої і вищої школи обумовлюють зміни в системі освіти. Одним із пріоритетних завдань вищої школи являється підвищення якості професійної підготовки спеціалістів взагалі, і майбутніх педагогів, вчителів іноземних мов, зокрема. Зміни в характері підготовки орієнтовані на мобільне коригування моделі фахівця та індивідуалізацію освітніх програм. Деякі дослідники [1; 8; 9] вважають необхідним перенесення фокусу на когнітивне навчання, при якому студент вважається активним і свідомим учасником навчального процесу, а не об'єктом діяльності педагога. При такому підході проектування учбового процесу пов'язано з впровадженням когнітивних технологій, які мають забезпечити ефективне критичне засвоєння студентами матеріалу і сприяти творчому застосуванню отриманих знань в професійній діяльності. Таким чином, приймаючи концепцію когнітивного підходу, доцільно зосередити увагу на існуючих когнітивних технологіях навчання, вивчити практичний досвід, визначити, які технології можуть бути використані при розробці модельних занять та «підсилених» лекцій по темам курсу «Методика викладання іноземних мов» з урахуванням особливостей цілей і завдань методики як навчальної дисципліни.

Вивченням дидактичного потенціалу когнітивного аспекту навчання займалися Дж. Андерсон [8] і Дж. Брунер [9], які вперше висловили думку про те, що головна мета школи полягає в розвитку розумових здібностей учнів, а не в отриманні ними певної суми знань; а головними завданнями шкільної освіти є розвиток інтуїтивного і логічного мислення, внутрішніх мотивів навчання: зацікавленості в отриманні знань, прагнення до компетентності, до ідентифікації з моделлю, до взаємодії в групі, тощо. М.Є. Бершадський [1] описав способи проектування учбового процесу, заснованого на ретельному вивченні когнітивних здібностей дитини і управлінні його пізнавальною діяльністю за допомогою системи завдань, що забезпечують логічну переробку інформації. А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер [4] розглянули проблему з точки зору розвитку навичок критичного мислення та впровадження принципів когнітивного навчання, яке базується на різноманітних

моделях взаємодії студентів та викладачів. Були запропоновані технології та методи викладання різних дисциплін в рамках методичної системи АПР (Актуалізація знань – Побудова знань – Консолідація). Однак, питання, що пов'язані з організацією навчального процесу в рамках когнітивного підходу на лекційних та практичних заняттях з методики викладання іноземних мов, практично не висвітлені у вітчизняних та зарубіжних роботах і потребують ретельного вивчення. Останніми чинниками зумовлюється актуальність даної роботи. Метою статті є аналіз когнітивних технологій навчання в рамках системи АПР і розробка матеріалів підсиленої лекції «Цілі навчання іноземних мов в школі».

2. Дидактичний потенціал когнітивних стратегій

Об'єктом дослідження є підсилена лекція, предметом – зміст технологій, які можуть бути використані в процесі презентації лекційного матеріалу.

Традиційно лекція вважається монологом, де говорить та діє тільки лектор. Слухачі позбавлені можливості брати участь в опрацюванні теми, виявити свою активність, задовольнити допитливість, перепитати лектора, вставити своє зауваження [12]. В той же час дослідження [10] свідчать про те, що об'єм інформації, яка фіксується студентами на такій лекції, дуже невеликий. Зокрема, Дж. Пеннер відмічає, що аналіз студентських нотаток виявив, що ними було записано 40% змісту тієї частини лекції, що давалася протягом перших 15 хвилин, 25% змісту частини лекції, що давалася протягом 30 хвилин, та 20% матеріалу за повні 50 хвилин. Деякі дослідники [11] також висловлюють думку, що традиційні лекції орієнтовані на формування у студентів мислення лише низького рівня, тобто звичайне впізнавання та пригадування лекційного матеріалу.

В той же час лекція є невід'ємною частиною навчального процесу у ВНЗ [6], і саме на лекціях можна надати широкій аудиторії великий за обсягом матеріал. В нашій роботі ми здійснили спробу розробити варіант підсиленої лекції, в ході якої реалізуються суб'єкт-суб'єктний та особистісний підходи до організації педагогічного процесу; при

цьому студенти не тільки отримують певні знання, але й вчаться аналізувати, синтезувати, оцінювати отриману інформацію, а також використовувати її в конкретній ситуації при вирішенні певних задач. Саме на підсиленій лекції кожен студент має можливість дізнатися, на якому рівні він знаходиться щодо власного мислення, і вчиться скеровувати процес формування навичок мислення вищого рівня, навчаючись самостійно [10]. За основу нами була взята методична система АПР [4]. Отже, розглянемо етапи роботи на лекційному занятті за темою «Цілі навчання іноземних мов в школі».

Перший етап: Актуалізація знання.

На даній стадії перед викладачем стають наступні запитання: яким чином підвести студентів до формулювання цілей і завдань навчання, як сфокусувати думку на темі заняття, як збудити цікавість та відновити у пам'яті попередні знання, створити мотивацію активного навчання. Аналіз існуючих стратегій дозволив припустити, що на даному етапі роботи ефективними можуть бути наступні стратегії: «фокусуєчі запитання», «мозкова атака», «знаю – хочу знати – дізнався».

Стратегія мозкового штурму є оперативним засобом вирішення проблеми на основі стимулювання творчої активності особистості, при якому учасникам обговорення пропонують висловлювати як можна більшу кількість варіантів рішення проблеми, в тому числі найфантастичніших. Потім із загального числа висловлених ідей відбирають найбільш вдалі, які можуть бути використані на практиці. Ми запропонували студентам розбитися на групи і зробити список «цілей заняття з іноземної мови». При обговоренні складеного списку під керівництвом викладача спостерігалось оживлення, кожна група намагалась висловити та обґрунтувати свою точку зору. Висловлювалися думки щодо «необхідності навчити говорити і граматиці», «навчити читати і писати», «навчити розуміти співбесідника», тощо. Разом з тим, можна було констатувати, що у студентів не було чіткого уявлення щодо комплексу цілей. Втім, тема визвала зацікавленість, і аудиторія була готова для подальшої роботи.

Практичний досвід роботи свідчив також про ефективність «фокусуєчих запитань». Суть стратегії полягає в тому, щоб на початку заняття поставити запитання, відповідь на яке студенти отримають після вивчення теми. Студентам надається

п'ять хвилин, щоб обговорити питання в групах або записати свої міркування протягом трьох хвилин. Ми запропонували студентам поміркувати над наступним запитанням (таблиця 1).

Таблиця 1

Приклад «фокусуєчого запитання»

- Планувати урок і ставити цілі треба для того, щоб
- мати документ для перевіряючого
 - почувати себе упевнено
 - поліпшити розподіл часу на різних етапах уроку
 - логічно структурувати урок
 - побачити сильні і слабкі сторони після проведення уроку
 - дотримувати потрібний баланс мовних навичок, рецептивних і продуктивних умінь
 - відібрати потрібні засоби навчання і учбові матеріали

Зміст стратегії «Знаю – Хочу знати – Дізнався» полягає в тому, щоб кожен студент зробив перелік того, що він вже знає по темі, потім сформулював запитання, на які треба знайти відповіді. До цієї стратегії доцільно повернутися наприкінці заняття і попросити студентів заповнити третю колонку.

Таблиця 2

Стратегія «Знаю – Хочу знати – Дізнався»

Яким чином ціль визначає логіку та зміст уроку?		
Знаю	Хочу знати відповідь на наступні запитання	Дізнався

2 етап: Побудова Знань.

Планування викладачем роботи на цьому етапі передбачає вирішення наступних завдань: який конкретно матеріал буде розглядатися, розуміння яких проблем буде досягатися та які дії студентів передбачено щодо розуміння та засвоєння нового матеріалу.

Студентам була запропонована комплексна модель навчання – підсилена лекція з активним залученням їх до учбової діяльності. Такий підхід надав можливість продемонструвати інтегральну природу знань і органічно пов'язати те, що студенти вже знають, з тим, що вони мають засвоїти.

На початку лекції було відмічено, що ціль навчання мові – це заздалегідь запланований результат діяльності по опануванню мови. Будучи компонентом системи навчання, цілі впливають на зміст, вибір методів, засобів та організаційних форм навчання. Сьогодні більшість вчених поділя-

ють точку зору, що основною метою навчання іноземній мові, – є формування іншомовної комунікативної компетенції (ІКК), яку І.О. Зимня визначає як «опанування складних комунікативних навичок і умінь, формування адекватних умінь в нових соціальних структурах, знання культурних норм і обмежень в спілкуванні, знання звичаїв, традицій, етикету у сфері спілкування, дотримання пристойності, вихованість; орієнтацію в комунікативних засобах, властивих національному, становому менталітету, освоєння ролевого репертуару у рамках професії» [3, с. 13–14]. Компонентний склад ІКК досліджувався в ряді робіт. Наприклад, в Загальноєвропейських рекомендаціях [14] виділяють лінгвістичну, соціолінгвістичну та прагматичну компетенції. Е.Н. Соловова [7] пропонує розглядати

лінгвістичну, соціолінгвістичну, соціокультурну, стратегічну, дискурсивну та соціальну компетенції. І.Л. Бім [2] оперує такими поняттями як мовна, мовленнєва, тематична та соціокультурна компетенції.

Ретельний аналіз змісту запропонованих компетенцій дозволив зробити висновок про те, що незважаючи на деякі термінологічні розбіжності в існуючих джерелах, основними компонентами ІКК являються лінгвістична, соціокультурна та стратегічна компетенції. Лінгвістична компетенція, в свою чергу, представлена мовною, мовленнєвою та соціолінгвістичною компетенціями.

Після такого вступу викладач запропонував студентам ознайомитися з таблицею 3 і співвіднести ІКК та її визначення.

Таблиця 3

Зміст ІКК

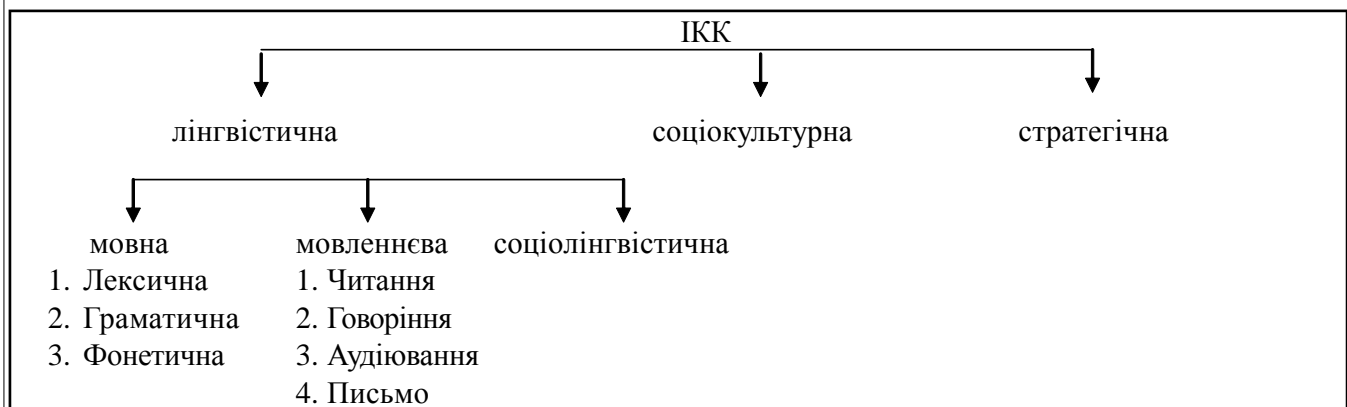
Компетенція	Визначення
1. мовна 2. мовленнєва 3. соціолінгвістична 4. соціокультурна 5. стратегічна	а) уміння вибрати потрібні мовні засоби залежно від умов мовленнєвого акту: ситуації, комунікативних цілей і наміру б) уміння компенсувати особливими засобами недостатність знання мови, а також мовного і соціального досвіду спілкування в іншомовному середовищі в) знання способів формування і формулювання думок, а також уміння користуватися мовними одиницями в процесі комунікації г) знанням про систему мови та правила функціонування одиниць мови в мовленні д) знання національно-культурних особливостей соціальної і мовної поведінки носіїв мови: їх звичаїв, етикету, соціальних стереотипів, історії і культури, а також готовність і бажання взаємодіяти з іншими, толерантне ставлення до інших культур, тощо Ключі: 1d 2c 3a 4e 5b

Враховуючи той факт, що метою заняття було формування у майбутніх викладачів практичних навичок формулювання цілей і завдань уроку, студен-

там було запропоновано заповнити схему компонентів ІКК, яка в остаточному варіанті мала наступний вид (таблиця 4).

Таблиця 4

Компоненти ІКК

Далі викладач відмітив, що у вітчизняній методиці цілі навчання іноземної мови в середніх навчальних закладах представлені в Державному освітньому стандарті з освітньої галузі «Іноземна мова» і в Програмі з іноземних мов. Вони визначають очікувані результати навчальних досягнень учнів в оволодінні іноземною мовою за період навчання в середньому навчальному закладі. Згідно вказаних документів, мета навчання іноземних мов – оволодіння учнями іноземною мовою як засобом спілкування і здійснення в цьому процесі виховання, освіти і розвитку особистості учня. Таким чином, виділяють чотири цілі: практичну, виховну, освітню і розвиваючу.

На наступному етапі роботи був використаний «метод джигсоу» [4, с. 58]. По-перше, аудиторія була розділена на підгрупи («домашні») з чотирьох осіб, де кожному учаснику був привласнений номер від 1-го до 4-х. В якості матеріалу для вивчення був запропонований конспект «Цілі навчання іноземних мов» з підручника С.М. Ніколасової [5]. Студентам було пояснено, що конспект буде

вивчатися частинами, кожна група номерів відповідатиме за одну з чотирьох цілей навчання (практичну, виховну, освітню і розвиваючу), а в кінці заняття повний текст має стати зрозумілим кожному члену групи. Далі учасники з однаковими номерами (експерти) зібралися разом, читали і обговорювали свою частину конспекту, вирішували, як найкраще подати свою частину матеріалу іншим членам своєї вихідної «домашньої» групи. Коли експертні групи завершили свою роботу, їхні учасники розійшлися по «домашніх» групах і навчали своїх колег. Члени групи фіксували всі запитання, що виникали в процесі роботи над матеріалом статті у будь-якій її частині. З цими запитаннями вони зверталися до експертів, що відповідали за певну частину матеріалу, а у випадку, якщо експерти не могли відповісти на запитання, вони самі зверталися по допомогу к експертам інших груп. Викладач контролював процес, спостерігав за тим, щоб було досягнуто повне розуміння матеріалу усіма студентами. Робота завершилась заповненням таблиці 5.

Таблиця 5

Цілі навчання іноземних мов згідно Державного стандарту

<p>Практична мета передбачає практичне опанування учнями умінь мовлення на рівні, достатньому для здійснення іншомовного спілкування в чотирьох видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні, читанні та письмі</p>	<p>Освітня мета передбачає розуміння учнями особливостей свого мислення; залучення до діалогу культур; оволодіння знаннями про культуру, історію, реалії країни, мова якої вивчається; уміння вчитися (працювати з книжкою, підручником, тощо).</p>
<p>Розвиваюча мета передбачає розвиток в учнів інтелектуальних і пізнавальних здібностей (різних видів пам'яті – слухової й зорової, оперативної та тривалої, уваги, уяви тощо); готовності до подальшої самоосвіти</p>	<p>Виховна мета передбачає виховання в учнів культури спілкування, прийнятої в сучасному світі; позитивного ставлення до іноземної мови, культури народу, який розмовляє цією мовою; формування таких рис характеру як доброзичливість, толерантність, колективізм.</p>

На наступному етапі викладач запропонував студентам порівняти цілі, які представлені в таблицях 4-5. Були зроблені наступні висновки. Усі цілі навчання знаходяться в тісній взаємодії і спрямовані на практичне опанування засобами і діяльністю спілкування. Ведучою на сучасному етапі

вважається практична мета, яка може бути правильно визначена тільки за умови чіткого розуміння суті педагогічного процесу по іноземній мові, і полягає в оволодінні мовленнєвими уміньми (говорінням, читанням, аудіюванням і письмом) і мовними засобами (лексикою, граматику, фонетикою,

тощо), на яких ці уміння засновані. При формулюванні цілей уроку необхідно враховувати конкретний етап, рівень, умови, зміст навчання, а також вікові особливості учнів. Під керівництвом викладача був розроблений алгоритм формулювання цілей уроку. Далі на прикладах лексичної компетенції та мовленнєвої компетенції читання були розглянуті підходи до формулювання цілей уроку.

Приклад 1. Якщо метою роботи на уроці є лексична компетенція, необхідно вказати, що саме ви плануєте: семантизацію лексичних одиниць (ЛО), первинне закріплення, включення ЛО в мовленнєві уміння; скільки ЛО і по якій темі ви будете опрацьовувати.

Практична ціль: формування продуктивних та рецептивних лексичних навичок: введення та первинне закріплення 15 ЛО по темі «Живопис».

Приклад 2. Якщо метою роботи на уроці є мовленнєва компетенція читання, необхідно визначитись, що саме ви будете робити: відпрацьовувати техніку читання чи навчати видів читання (читання з метою здобуття повної інформації з тексту; читання з охопленням основного змісту тексту; читання з метою пошуку необхідної інформації, тобто вибіркового або переглядового читання).

Практична ціль: формування вміння читання з метою пошуку необхідної інформації зі швидкістю 500 слів/хвилину; вміння ігнорувати невідомий і несуттєвий для розуміння матеріал, вміння вибрати головні факти, не звертаючи уваги на другорядні і на їх основі прогнозувати зміст тексту.

Далі були проаналізовані освітні, виховні і розвиваючі цілі уроку. Студенти погодилися з думкою практикуючих викладачів про те, що не обов'язково ставити ці цілі до кожного уроку, можна поставити одну мету на декілька уроків теми, оскільки неможливо за один урок поліпшити пам'ять учнів, навчити аналізувати і узагальнювати, виховати доброту, гуманність, ввічливість, а тим більше перевірити, наскільки вони сформовані [13].

3 етап: Рефлексія.

На завершальному етапі студенти мали переглянути, що було вивчене, і визначити можливість застосування отриманих знань в новому навчальному контексті. Було запропоновано звернутися до стратегії «Знаю – Хочу знати – Дізнався» и остаточно заповнити таблицю 2. Далі була використана

на стратегія «Дискусійна сітка». В парах студенти мали виконати наступне завдання (таблиця 6) і потім обмінятися міркуваннями з колегами.

Таблиця 6

Завдання на рефлексію

Проаналізуйте формулювання цілей уроку. Скажіть, які недоліки ви бачите. Аргументуйте свою точку зору. Запропонуйте ваш варіант.

Цілі.

- Розвивати навички читання, одночасно працювати з новою лексикою.
- Формувати навички пошукового читання, мовну здогадку, догадку по контексту, уміння вибрати головне.
- Використовувати новий текст для розширення потенційного словника учнів по темі «Подорожі».
- Робота з текстом.

Таким чином, протягом усієї лекції студенти мали можливість виявляти проблеми, ставити запитання, самостійно конструювати знання, вивчати різні стратегії навчання і оцінювати їх валідність. Опитування, яке було проведено в кінці заняття, свідчило про піднесений настрій та відкритість до подальших експериментів. Студенти відмічали, що їм сподобався навчальний простір (робота в мобільних групах), психологічний клімат, можливість самостійно моделювати частини лекції та виступати в ролі викладачів.

3. Висновки

Результати дослідження, метою якого було визначити можливість використання когнітивних стратегій при розробці підсиленої лекції, дозволили зробити припущення, що такі стратегії можуть сприяти активізації навчального процесу. Студентів цілеспрямовано залучають до усвідомленої навчальної діяльності, а процес мислення стає складовою змісту навчання. Прийняття самостійних рішень, формування думки, розв'язання проблем, співпраця і спілкування з іншими, використання різних джерел інформації, творча інтеграція ідей та знань – все це сполучає механізми, через які не тільки подається зміст предмета, а й сама навчальна програма стає більш змістовною, багатогою і цілеспрямованою.

Разом з тим, для достовірних висновків щодо ефективності розроблених матеріалів необхідно провести експериментальне дослідження, проаналізувати отримані дані, скоригувати навчальний матеріал. Саме в цьому ми бачимо перспективу нашої роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бершадский М.Е. Когнитивная технология обучения: теория и практика применения / М.Е. Бершадский. – М. : Сентябрь, 2011. – 256 с. 2. Бим И.Л. Обязательный минимум содержания основных образовательных программ / И.Л. Бим. – М. : Просвещение, 1999. – 15 с. 3. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И.А. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с. 4. Кроуфорд А. Технології розвитку критичного мислення учнів / [А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер]. – К. : Плеяди, 2006. – 217 с. 5. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник / [кол. авторів під кер. С.Ю. Ніколасвої]. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с. 6. Рябих Л.М. Лекція як жанр американського академічного дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л.М. Рябих – Харків, 2014. – 20 с. 7. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам : базовый курс лекций / Е.Н. Соловова. – М. : Просвещение, 2002. – 215 с. 8. Anderson J.R. Cognitive Psychology and its Implications / J.R. Anderson. – [3rd ed.]. – New York : Freeman, 1980. – 519 p. 9. Bruner J. The Culture of Education / J. Bruner. – Cambridge, Massachusetts, London England : Harvard University Press, 1996. – 225 p. 10. Penner J. Why Many College Teachers Cannot Lecture? / J. Penner. – Springfield, Illinois : Charles C. Thomas, 1984. 11. Costin F. Lectures Versus Other Methods of Teaching: A Review of Research / F. Costin // British Journal of Educational Technology. – 1972. – V 3. – P. 4–30.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

12. Как подготовить лекцию? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.sokptd.ru/kak-podgotovit-lekciyu.

13. Как правильно формулировать цели урока? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fortee.ru/2012/09/08/kak-pravilno-formulirovat-celi-uroka/>.

14. Общевропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, обучение, оценка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.learnweb.ru/articles/eurcomp.doc>.

REFERENCES

- Anderson, J.R. (1980). *Cognitive Psychology and Its Implications*. New York, NY: Freeman.
- Bershadskij, M.E. (2011). *Kognitivnaja tehnologija obuchenija: teorija i praktika primenenija* [Cognitive Teaching Technologies: Theory and Practice of Usage]. Moscow: Sentjabr' Publ.
- Bim, I.L. (1999). *Objazatel'nyj minimum sodержanija osnovnyh obrazovatel'nyh programm* [The Content of the Obligatory Minimum of the Main Education Programs]. Moscow: Prosveshhenie Publ.
- Bruner, J. (1996). *The Culture of Education*. Cambridge, MA; London: Harvard University Press.
- Costin, F. (1972). Lectures Versus Other Methods of Teaching: A Review of Research. *British Journal of Educational Technology*, 3, 4–30.
- Krouford, A., Saul, V., Met'yuz, S., and Makinster, D. (2006). *Tekhnolohiyi rozvytku krytychnoho myslennya uchniv* [Learning Strategies for the Thinking Classroom]. Kyiv: Pleyady Publ.
- Nikolayeva, S.Yu. (ed.) (2002). *Metodyka vykladannya inozemnykh mov u serednikh navchal'nykh zakladakh: Pidruchnyk* [Methods of Teaching Foreign Languages in Secondary Schools]. Kyiv: Lenvit Publ.
- Penner, J. (1984). *Why Many College Teachers Cannot Lecture?* Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- Solovova, E.N. (2002). *Metodyka obuchenija inostrannym jazykam. Bazovyj kurs lekciy* [Methods of Teaching Foreign Languages. Lectures: Basic Course]. Moscow: Prosveshhenie Publ.
- Zimnjaja, I.A. (2004). *Kljuchevye kompetentnosti kak rezul'tativno-celevaja osnova kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii* [Key Competencies as a Resultative-and-Aiming Basis of Competence Approach in Education]. Moscow: Issledovatel'skij centr problem kachestva podgotovki specialistov Publ.